

Трубчанінов Костянтин Сергійович,
аспірант третього року навчання
освітньо-наукової програми «Право»
Національного університету «Киево-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0009-0004-4113-7668>

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ЮРИДИЧНА ПОЗИЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ У СПРАВІ № 320/25649/24

240 **Анотація.** Увічнення пам'яті героїв, які загинули у Війні за Незалежність України, слугує інструментом конструювання української національної ідентичності. Створення Національного військового меморіального кладовища могло би бути новою віхою в історії української комеморації. Проте реалізація цього проекту лише проявила нові лінії розколу в українському суспільстві. Зокрема законність будівництва меморіалу в Мархалівському лісі, на території Смарагдової мережі, стала предметом судового розгляду в декількох справах. Суспільний резонанс, що викликало ухвалення постанови Верховного Суду від 29 січня 2026 року у справі № 320/25649/24, змушує замислитися над новими викликами правовладдю, які постають в умовах європейської інтеграції та реформування приватного права.

Війна за Незалежність України ознаменувала, що без оборони держави, система якої за Законом України «Про оборону України» включає і вжиття правних заходів¹, кон-

¹ Про оборону України : Закон України 1932-XII, 6 грудня 1991, стаття 1(1). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

ституційний правопорядок України буде беззахисним. Прочитуємо суддю Конституційного Суду України Василя Лемака: «усі гаранті [...] прав і свобод людини [...] ефективно діють там, де цей [...] порядок реально функціонує, а його зовнішні межі під час військових дій захищені Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями України»².

Боездатність Збройних Сил України та інших військових формувань, які переведено на організацію та штати воєнного часу, передовсім залежить від комплектування особовим складом. На жаль, попри дронізацію та інші тенденції, про які, зокрема, свідчить створення у загальній структурі Збройних Сил України Сил безпілотних систем³, війна у ХХІ столітті поки що не стала війною дронів. Перемогу України над ворогом здобувають не дрони, якими керують агенти ШІ, а військовослужбовці, які ризикують життям і здоров'ям заради співгромадян, свідомо виконуючи Військову присягу на вірність Українському народові.

Так, за офіційними даними, які Президент України Володимир Зеленський озвучив у інтерв'ю Лії Саламе, станом на лютий 2026 року в Україні загинуло 55 тисяч військовослужбовців. У відповіді на питання інтерв'юєрки про втрати Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України зазначив, що офіційно багато військовослужбов-

241

² Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України Лемака В. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022 (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na01d710-22#Text>.

³ Про Збройні Сили України : Закон України 1934-XII, 6 грудня 1991, стаття 3(1). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.

ців зникло безвісти ⁴. За законодавством загальні втрати особового складу, окрім загиблих і зниклих безвісти, включають і інші види втрат, наприклад: санітарні втрати, полонених, дезертирів, військовослужбовців, які самовільно залишили військові частини або місця служби, тощо ⁵. У лютому 2025 року в інтерв'ю Пірсу Моргану Президент України Володимир Зеленський озвучив дані про 390 тисяч кейсів поранень військовослужбовців. Глава держави уточнив, що ідеться саме про кількість випадків поранень, а не поранених осіб, адже одну і ту саму особу могло бути поранено декілька разів ⁶. За інформацією Офісу Генерального прокурора, яку було опубліковано за місяць до засекречення, у період із січня 2022 року по жовтень 2025 року в Україні було зареєстровано 311327 (sic!) кримінальних проваджень за статтями 407 і 408 КК України ⁷.

Попри засекречення статистики щодо кількості злочинів за цими статтями КК України дані про кількість військовослужбовців, які самовільно залишили військові

242

⁴ franceinfo, “L’entretien exclusif de Volodymyr Zelensky,” YouTube, 4 février 2026, video, 14:47-15:30, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jlzsddedMvM>.

⁵ Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу в системі Міністерства оборони України : Наказ 280, 15 вересня 2022, пункти 2–3 розділу XIII. Міністерство оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1407-22#Text>.

⁶ Piers Morgan Uncensored, “Zelensky: ‘We Want NUKES!’ Plus: ‘Tucker Carlson, Stop Licking Putin’s Ass!’” YouTube, 4 February 2025, video, 13:50-14:25, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=tCJRwlH948E>.

⁷ Єлизавета Драбкіна. «Дуже поганий рекорд. Кількість справ по СЗЧ та дезертирству у цьому році різко зросла – дані Офісу генпрокурора». NV. 10 листопада 2025. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/szch-ta-dezertirstvo-ofis-genprokurora-zayaviv-pro-rekordne-zrostannya-sprav-u-2025-roci-50559391.html> (щодо засекречення інформації про військові кримінальні правопорушення Офіс Генерального прокурора повідомив 10 грудня 2025 року. — К. Т.).

частини або місця служби, було озвучено на пленарному засіданні Верховної Ради України 14 січня 2026 року. Так, Михайло Федоров, щодо якого було розглянуто подання про призначення на посаду Міністра оборони України, у відповіді на питання народної депутатки України Ірини Фріз про терміни проведення індексації грошового забезпечення військовослужбовців у 2026 році згадав, зокрема, і про 200 тисяч військовослужбовців, які самовільно залишили військові частини або місця служби. Також кандидат на цю посаду заявив і про 2 мільйони «українців, які знаходяться в розшуку»⁸. Імовірно, ішлося про військовозобов'язаних і резервістів, які порушують правила військового обліку.

Із ремарок про стан комплектування сил оборони військовослужбовцями, які мовою Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України⁹ сумлінно і чесно виконують військовий обов'язок, ми розпочали цю доповідь, тому що сьогодні, на дванадцятому році Війни за Незалежність України, наша держава переживає загрозливу мобілізаційну кризу. Без поповнення, яке «перекривало» би втрати особового складу, про які згадано вище, війська (сили) будуть небоєздатними. Зрештою держава, яка не забезпечить боєздатність військ (сил), програє війну.

Інакше кажучи, зберегти національну юридичну систему України, яка захищає людські права, засадничі свободи та законні інтереси кожної людини, яка перебуває під

243

⁸ «ЗАСІДАННЯ ПЕРШЕ (продовження). Зал засідань Верховної Ради України. 14 січня 2026 року, 11 година. Веде засідання Голова Верховної Ради України СТЕФАНЧУК Р.О.», Офіційний вебпортал Верховної Ради України, 14 січня 2026. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8656.html> (припускаємо, що розбіжності у даних щодо кількості осіб, які вчинили злочин за статтею 407 КК України, пов'язані з повторністю злочинів. — К. Т.).

⁹ Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України 548-XIV, 24 березня 1999, стаття 11. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>.

юрисдикцією України, неможливо без формування готовності громадян України виконати конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, яке визначено завданням Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»¹⁰, що ми і досліджуємо.

На перший погляд, завдання із формування готовності громадян України до виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України ніяк не пов'язано із науковими проблемами, пошуку розв'язання яких присвячено цей круглий стіл. Але насправді це не так. «Ключ розуміння», як певно висловився би архімандрит Йоаникій Галятовський (1620–1688), ректор Києво-Могилянської академії, який саме так назвав працю, яка стала першим підручником із гомілетики (або риторики) в Україні¹¹, заховано у постанові Верховного Суду від 29 січня 2026 року у справі № 320/25649/24¹², ухвалення якої викликало суспільний резонанс. Коротко переповімо суть справи.

6 квітня 2024 року Громадська організація «Маршалівка. Підтримка» звернулася до Київського окружного адміністративного суду із позовом про визнання протиправними та скасування пунктів 2–5 Розпорядження Київської обласної військової адміністрації від 14 березня 2024 року № 275 «Про вилучення та надання в постійне користування земельної ділянки зі зміною цільового призначення Державній установі “Національне військове меморіальне

¹⁰ Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України 2834-IX, 13 грудня 2022, стаття 4(2)(7). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.

¹¹ Галятовський І. Ключ розуміння. Київ : Наукова думка, 1985.

¹² Справа № 320/25649/24, Постанова Верховного Суду України, 29 січня 2026. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133682018>.

кладовище”». Позовні вимоги позивач обґрунтував, зокрема, тим, що відповідач змінив цільове призначення земельної ділянки, щодо якої видано розпорядження, незаконно, адже цю земельну ділянку включено до територій Смарагдової мережі Європи, щодо захисту яких Україна має міжнародні зобов’язання за Конвенцією про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі¹³. На обґрунтування позовних вимог позивач навів і інші юридичні аргументи (наприклад, щодо непридатності земельної ділянки для розміщення кладовища, оскільки за Державними санітарними правилами та нормами України заборонено розміщувати кладовища на територіях, які затоплювано та/або підтоплювано¹⁴), які ми докладно розглядатимемо у статті, яку готуємо для «Наукових записок НаУКМА. Юридичні науки», і які суд першої інстанції знайшов переконливими.

Рішенням Київського окружного адміністративного суду від 13 березня 2025 року позов ГО «Мархалівка. Підтримка» було задоволено¹⁵. Відповідач подав апеляційну скаргу на рішення. Проте постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 5 серпня 2025 року апеляційну скаргу Київської ОВА було залишено без задоволення, а рішення суду першої інстанції — без змін¹⁶.

245

¹³ Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, 19 вересня 1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text.

¹⁴ Державні санітарні правила та норми «Гігієнічні вимоги щодо облаштування і утримання кладовищ в населених пунктах України» ДСанПіН 2.2.2.028-99 : Постанова Головного державного санітарного лікаря України, 28, 1 липня 1999, пункт 3.3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0028588-99#Text>.

¹⁵ Київський окружний адміністративний суд, Справа № 320/25649/24, Рішення, 13 березня 2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125818228>.

¹⁶ Шостий апеляційний адміністративний суд, Справа № 320/25649/24, Постанова, 5 серпня 2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129562675>.

Зрештою у вересні 2025 року Київська ОВА та Державна установа «Національне військове меморіальне кладовище» подали по касаційній скарзі кожна на ці два судові рішення. Постановою Верховного Суду від 29 січня 2026 року ці скарги залишено без задоволення, а судові рішення судів нижчих інстанцій — без змін.

Як і належить найвищому суду у системі судоустрою, Верховний Суд аргументував цю постанову із численними посиланнями на принципи права, приписи міжнародного довічного права, *acquis* Європейського Союзу та національного законодавства України. Сформулював Верховний Суд і висновок, із яким не посперечаєшся: «Вшанування пам'яті героїв повинно здійснюватися [...]із дотриманням конституційного принципу верховенства права, [...]що [...]і буде проявом поваги до героїв, які віддали своє життя заради України[,] [...]оскільки саме за утвердження [...]верховенства права боролися і борються захисники та захисниці України, відстоюючи [...]правову Державу»¹⁷.

246

Тоді чому ухвалення цієї постанови викликало гостру критику на адресу Верховного Суду в українському суспільстві, а особливо у мілітарній спільноті? На земельній ділянці, законності відведення якої стосувалася справа, розміщено Національне військове меморіальне кладовище, на якому від серпня 2025 року ховають військово-службовців, які загинули у Війні за Незалежність України¹⁸. Так, судове рішення було сприйнято як наругу над пам'яттю про полеглих воїнів. Причини та наслідки цієї ситуації ми розберемо у статті, про яку згадано вище.

¹⁷ Див. виноску 12, пункт 115.

¹⁸ «Президент України Володимир Зеленський узяв участь у першій церемонії поховання українських воїнів на Національному військовому меморіальному кладовищі», Національне Військове Меморіальне Кладовище, 29 серпня 2025. URL: <https://nmmc.gov.ua/novini/prezident-ukrayini-volodimir-zelenskii-uziav-ucast-u-persii-ceremoniyi-poxovannia-ukrayinskix-voyiniv-na-nacional-nomu-viiskovomu-memorialnomu-kladovishhi>.